

Róbert Péter:
Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Róbert Péter (2002) „Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra”:
in: *Társadalmi riport 2002*, Kolosi Tamás, Tóth István György,
Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 220–232.



Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra

Róbert Péter

1. Bevezetés¹

Míg az iskolai továbbtanulás esélyegyenlőtlenségeivel a hazai kutatások kiemelten foglalkoztak, s ennél kevesebb, de azért nem elhanyagolható számú kutatás vizsgálta az életpályán belüli mobilitást is, a pályakezdésre vonatkozó kutatások száma kevesebb. Ez azért is érdekes, mert az iskolai továbbtanulás és a munkába állás vizsgálata szorosan összefügg. Az a döntés, hogy valaki befejezi iskolai tanulmányait, az esetek jelentős részében egyben azt a döntést is magában foglalja, hogy megkezdi foglalkozási pályáját. Egy olyan összetett döntési folyamatról van tehát szó, amelynek egyik irányáról (hol tanul vagy nem tanul tovább valaki) sokkal többet, miközben másik irányáról (hol kezd el dolgozni, hogyan jut első állásához) sokkal kevesebbet tudunk. (A férfiakra inkább, a nőkre – különösen alacsony iskolai végzettség esetén – a fenti megállapítás kevésbé áll, amennyiben a nők számára a házasodás, a gyermekszülés jelentenek további döntési lehetőségeket.)

Az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet, azaz a pályakezdés mind a szociológiai kutatások, mind a társadalompolitikai döntéseket megalapozó vizsgálatok számára fontos téma. A szociológiai kérdésfeltevések egyfelől az iskola és az első foglalkozás kapcsolatára, illetve kongruenciájára irányulnak, másfelől az iskola és a pályakezdés közti kapcsolatot a származás és a társadalmi státus közti kapcsolat egy belső elemének tekintik. Más szociológiai kutatások közgazdaságtani hatásoktól vezérelve az iskolai (humántőke) befektetések megtérülésére irányulnak, akár a foglalkozási presztízs, akár az elérhető jövedelem tekintetében. A társadalompolitikai indíttatású vizsgálatok a munkanélküliség problémájából kiindulva, a munkaerőpiac szükségleteinek és a képzési rendszer kínálatának konfliktusát veszik nagyító alá, s a szak-képzési, valamint az aktív munkaerő-piaci programokban testet öltő lehetsé-

¹ A tanulmány két korábban angol nyelven készített hosszabb terjedelmű elemzésre épül, amelyek a *Life Courses in the Globalization Process (Globalife)* projekt keretében születtek (lásd Róbert–Bukodi 2002; Róbert 2002). Jelen tanulmány elkészítésekor a szerző a Hanse Wissenschaftskolleg (HWK) ösztöndijasa volt Delmenhorstban.

ges társadalompolitikai válaszokat igyekeznek megalapozni. Az alapvető ellentmondás ott érhető tetten, hogy a munkába álló fiatalok iskolázottabbak a korábbi generációknál, miközben – döntően napjaink globális gazdasági nehézségei miatt – munkaerő-piaci kilátásaik rosszabbak az előző generációkéhoz képest.

Az iskolából a munkába való átmenet fő jellegzetessége – a nemzetközi trenddel összhangban, az 1990-es években már Magyarországon is – a váltás viszonylagossá, „rugalmassá” válása. Míg korábban egyértelműen eldönthető volt, hogy valaki egy „még tanul, nem dolgozik” státusban, vagy egy „már nem tanul, dolgozik” státusban van (a munka melletti tanulás esetében is főállású munkavállalásról volt szó, ami mellett az esti vagy levelező képzés „részfoglalatosság” volt), addig napjainkban nálunk is terjed a főállású (nap-pali tagozatos) tanuló és részidős munkavállaló státus kapcsolódása. Az álláskeresés elhúzódása magával hozta a „már nem tanul, még nem dolgozik” állapot megjelenését is. A képzésből való (korai) kilépés növeli a munkanélküliség kockázatát, amely ellen az egyik lehetséges védekezés a képzési idő meghosszabbítása, a minél többféle tudás és ismeret (és ezeket bizonyító „papír”) felhalmozása. Napjainkban a pályakezdés további jellegzetessége, hogy az első foglalkozás nem mindig és szükségszerűen kapcsolódik a (későbbi) szakirányú végzettséghez, pl. a képzés mellett történő munkavállalás miatt, vagy azért mert a végzettség már az iskola elhagyásakor „haszontalannak” bizonyul a munkaerőpiacon, s a pályakezdő már első állásában „pályaelhagyó”. Ellentétben a szocialista időszak gyakorlatával, amikor az állások határozatlan időre szóló szerződésekre épültek, főleg a fiatal munkavállalóknak kell azzal szembenéznüik, hogy adott munkára, határozott időre alkalmazzák őket. Az alkalmazás magas költségei miatt egyre elterjedtebb jelenség az olyan foglalkoztatás, amely még határozott időre sem jelent alkalmazást, hanem a munkaadó, akár huzamosabb ideig is, számla ellenében fizet, s így alkalmazza az ennek következtében (kényszer)vállalkozó munkavállalót. A pályakezdők számára sokszor ez az egyetlen út a munkaerőpiacra való belépésre.

Ha azt vizsgáljuk, milyen megfelelés mutatkozik az iskolai végzettség és a pályakezdő foglalkozás között, különböző elméleti megfontolások alapján eltérő eredményekre számíthatunk. Treiman (1970) iparosodási elmélete alapján az iskolai végzettség a modernizálódó társadalmakban egyre inkább és egyre pontosabban kijelöli a munkavállalók foglalkozási státusát. Az iskolai végzettség és a foglalkozás közti kapcsolat ráadásul éppen fiatalabb korban, a pályakezdekőkor a legerősebb. Becker (1975) elmélete szerint is a humántőke befektetéseknek magasabb társadalmi helyzetbe (elsősorban magasabb kereseti rátákban, de ezzel összefüggésben magasabb foglalkozási státusba is) kerüléssel kell megtérülnie. Ezekkel az optimizmust sugárzó, a fejlett

ipari társadalom biztonságára és stabilitására épülő elméletekkel szemben állnak viszont a globális kockázati társadalom veszélyeit hangsúlyozó megközelítések (pl. Beck 1992; Giddens 1999). Ez utóbbi, nagyon általános síkon mozgó gondolati közegben éppen a munkaerőpiac szabályozottságának csökkenése, a munka világának rugalmasabbá és bizonytalanabbá válása jelentenek olyan konkrét elemeket, amelyek empirikusan tesztelhető hipotézisekké formálhatók. Ilyen hipotézis, hogy a kockázatok és a bizonytalanság korántsem olyan általános, „túl renden és osztályon” meglévő jelenség, hanem bizonyos társadalmi rétegek veszélyeztetettebbek és kiszolgáltatottabbak (Breen 1997). Ezek közé tartoznak a pályakezdő fiatalok, s közülük is elsősorban azok, akik nem szereztek megfelelő piacképes iskolai végzettséget. A posztindusztriális, szolgáltatási társadalmakban, ahol tartósan jelen van a munkanélküliség, s ahol terjedőben vannak a munkavégzés nem hagyományos formái (önfoglalkoztatás, flexibilis alkalmazás) a munkába állás nehézségeivel és ellentmondásaival kapcsolatban nagyon is konkrét elemzések készültek az elmúlt években (OECD 1999 2000; Hannan–Werquin 2001). A pályakezdés sajátosságaira irányuló friss szociológiai kutatások jellegzetes ifjúsági „életciklus-foglalkozásokról” beszélnek, ahol a fiatalok iskoláikat befejezve, vagy még be sem fejezve először, sokszor rész-munkaidőben, határozott időre szóló szerződéssel kezdenek dolgozni (Oppenheimer–Kalmijn 1995). Ezek a kutatások többek között arra is felhívják a figyelmet, hogy a hagyományos mobilitási elemzések hibát követnek el akkor, amikor az iskola befejezése utáni első főállású, teljes munkaidős foglalkozást tekintik a pályakezdő foglalkozásnak. Ez a gyakorlat (pl. Shavit–Müller (eds. 1998) nemzetközi összehasonlító kutatása) nem veszi figyelembe az iskolából a munkaerőpiacra lépés fentebb említett sajátosságait.

Nem mondható, hogy mindezen jelenségekről semmiféle ismerettel nem rendelkezünk. A munkavállalás fokozódó hazai flexibilitásával foglalkozik Sik 2001-es kutatása (Sik ed. 2001). A tanulásból a munkába való átmenetről való jelenlegi tudásunk legalaposabb összefoglalását adja az a kötet, amely tartalmazza a magyar szakértői csoport tanulmányát, amely az OECD számára készült, valamint a nemzetközi szakértői csoport jelentését is Magyarországról (Timár szerk. 1999). Ugyanakkor a témában igen kevés a rendelkezésre álló mikroszintű adat, lényegében a KSH Munkaerő-felvétele a fő forrás. Ezt elemzi Galasi (2001) is, aki a 15–34 évesek almintáján a tanulás/munkavállalás/munkanélküliség – iskolázottság – szakképzettség összefüggéseket vizsgálja, ami nem pontosan azonos az első munkába állás vizsgálatával.

Az itt következő elemzés a KSH 2000. évi Életmód és Időmérleg felvételének adatait használja az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet vizsgálatokor és egyfelől a nemek közti különbségekre, másfelől az adatbázis korcsoportokra osztásával az időbeli változásokra koncentrálni. Négy kohorszot külö-

nítünk el, aszerint hogy a fiatalok az 1960-as, az 1970-es, az 1980-as, vagy az 1990-es években álltak munkába, vagy hogy ezekben az időszakokban fejezték be nappali tagozatos iskoláikat. Először azt vizsgáljuk meg, hogyan változott a pályakezdő foglalkozás megoszlása időben, nemek szerint. Ezután annak valószínűségére vonatkozó időbeli változásokat elemzünk, hogy egy fiatal férfi vagy nő tanulmányai után munkába tudott-e állni, illetve, hogy mely foglalkozási osztályban kezdett el dolgozni.

2. A pályakezdő foglalkozás megoszlásának időbeli átalakulása

Az 1. táblázat azt mutatja, milyen foglalkozási osztályokban kezdtek dolgozni a fiatalok az egymást követő kohorszokban. A pályakezdő foglalkozásként ritkának számító felsővezetők és felsősintű szakértelmiségiek közé való belépést tekintve a férfiak esetében előbb növekedés mutatkozik, ők leginkább az 1970-es években tudtak ilyen magas státusú foglalkozásokban munkába állni. Ettől kezdve viszont az arányszámok csökkenést mutatnak. A nők esetében is hasonló, fordított U alakú a tendencia, de számukra az 1980-as évek voltak a legkedvezőbbek. Az 1990-es években mindkét nem esetében ritkábban fordult elő, hogy első foglalkozásuk ebbe a kategóriába essen, bár a férfiak kétszeres előnye fennmaradt. A pályakezdőként az alsósintű vezetők és értelmiségiek közé való belépés aránya mindkét nem esetében növekedett az elmúlt négy évtizedben. A nők esetében elsősorban az 1960-as és 1970-es évek között mutatkozott jelentős növekedés. Az 1970-es évektől kezdődően lényegében minden ötödik nő ilyen foglalkozásban lépett a munkaerőpiacra. A férfiak esetében a növekedés mértéke kisebb, de egyenletesebb. Így az 1990-es évekre a nők előnye mérséklődött.

A rutin szellemi (irodai) foglalkozások természetesen a nők számára kínálnak pályakezdési alkalmat. Nagyjából minden ötödik fiatal nő ilyen állásba lép be a munkaerőpiacra, s ez a helyzet időben is állandó maradt. A férfiak esetében is mutatkozik egy enyhe növekedési tendencia, de ez nem hozott számottevő változást. A rutin szolgáltatási (kereskedelem, személyi szolgáltatás) foglalkozások természetesen növekvő arányban jelennek meg a pályakezdők esetében. A férfiaknál lényegében minden évtizeddel megkétszereződik az arányuk, ami az 1990-es évekre 8%-ot jelent. A nők aránya végig magasabb ebben a kategóriában, közülük már az 1960-as években 8% ilyen állásban kezdett dolgozni. A növekedés üteme azonban lassúbb, csak az utóbbi évtizedben gyorsult fel, s így az 1990-es években már majd minden ötödik nő valamilyen alacsony kvalifikált szolgáltatási foglalkozásban kezdett dolgozni. A szolgáltatói szféra térnyerését tehát jól mutatják ezek az ada-

tok, de azt is jelzik, hogy a munkaerőpiac nem feltétlen magasan iskolázott pályakezdőket vár növekvő mértékben ezen a téren.

Az önállóként való munkába állás előfordulása alacsony egészen az 1980-as évek végéig. Az 1990-es években itt is magasabb arányokat találunk, de inkább csak az alkalmazott nélkül dolgozó nem mezőgazdasági önállóknál.

1. táblázat. Az első foglalkozás megoszlása munkába álláskor, az elhelyezkedés ideje szerint (%)

Megnevezés	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek	1990-es évek
	<i>Férfi</i>			
Felső- és középszintű, felsőszintű értelmiségi és felsőszintű hivatalnok	6,9	8,9	7,4	6,3
Alsóvezető, alsószintű értelmiségi és alsószintű hivatalnok	8,2	8,8	9,4	12,0
Rutin szellemi	1,6	0,6	2,0	3,4
Rutin szolgáltatási	1,9	2,1	4,2	8,5
Nem mezőgazdasági önálló alkalmazottal	0,3	0,3	0,5	1,3
Nem mezőgazdasági önálló alkalmazott nélkül	0,8	0,8	1,3	4,3
Mezőgazdasági önálló	0,1	0,1	1,1	0,7
Közvetlen termelésirányító	6,5	6,1	7,0	4,8
Szaktanácsos	37,7	45,6	42,7	32,4
Szakképzetlen munkás	21,8	21,1	17,5	21,5
Mezőgazdasági munkás	14,2	5,6	6,9	4,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Esetszám	743	963	786	766
	<i>Nő</i>			
Felső- és középszintű, felsőszintű értelmiségi és felsőszintű hivatalnok	3,0	4,3	4,9	3,1
Alsóvezető, alsószintű értelmiségi és alsószintű hivatalnok	12,7	20,2	22,8	21,8
Rutin szellemi	18,2	17,3	20,6	20,3
Rutin szolgáltatási	8,0	11,7	12,8	18,9
Nem mezőgazdasági önálló alkalmazottal	-	0,5	0,5	0,4
Nem mezőgazdasági önálló alkalmazott nélkül	0,6	0,7	1,1	3,6
Mezőgazdasági önálló	-	-	0,2	0,3
Közvetlen termelésirányító	4,0	3,3	3,3	2,1
Szaktanácsos	11,2	11,4	14,5	10,7
Szakképzetlen munkás	24,4	23,5	17,2	17,9
Mezőgazdasági munkás	17,9	7,1	2,1	0,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Esetszám	964	1014	819	672

Megjegyzés: Az alkalmazott kategorizálás az ún. EGP-osztályozás sémáját követi.

A közvetlen termelésirányító kategóriába való belépés aránya a férfiaknál az 1980-as évekig nem változott, utána viszont lecsökkent. Ennek magyarázata a privatizált ipari termelővállalatok kisebb létszámmérete lehet. A nők esetében a csökkenő arány folyamatos. A szakmunkásként való pályakezdés időbeli alakulása szintén a gazdaság szerkezetének átalakulását, a termelőszféra jelentőségének csökkenését tükrözi. Adataink alapján a férfiak esetében az 1970-es években, a nőknél az 1980-as években volt a „csúcspont”. A férfiak aránya természetesen mindig három-négyszer akkora a szakmunkásként elhelyezkedők között, mint a nőké. Az 1990-es évekre viszont mindkét nem esetében kisebb arányban léptek a fiatalok ilyen módon a munkaerőpiacra, mint akár az 1960-as években. Az arány a férfiaknál persze még így is egyharmados, a nőknél csupán 10%. A szakképzetlen munkásként való pályakezdés mindkét nem esetében csökkenő tendenciát mutat az 1960-as és az 1980-as évek között. Ez a tendencia azonban nem folytatódott a nőknél, s visszafordult a férfiaknál. A szakképzetlen fizikai foglalkozások tehát az 1990-es években még minden ötödik férfi és majd minden ötödik nő számára pályakezdő állást jelentettek a munkaerőpiacon. A mezőgazdasági fizikai kategória csökkenése viszont egyértelmű és meredek, különösen a nők esetében. Közülük az 1960-as években még majd 18% kezdte ilyen foglalkozásban a pályáját, s ez az arány már nem érte el az 1%-ot az 1990-es évekre. A tendencia a férfiaknál is ez, bár nem ilyen mértékű a csökkenés. Közülük minden huszadik még az 1990-es években is valamilyen mezőgazdasági munka révén lépett be a munkaerőpiacra.

3. Egyes foglalkozási osztályokban való pályakezdés valószínűségének időbeli változása

Míg a fenti elemzésben azokkal foglalkoztunk, akik valamely foglalkozási osztályban munkába álltak, most azt vizsgáljuk, mi történt azokkal, akik az egyes kohorszokba tartozóan fejezték be nappali tagozatos tanulmányaikat. Sikerült-e munkába állniuk az azt követő 10 éven belül, illetve milyen foglalkozásban helyezkedtek el? Hogyan hatott pályakezdésükre a megszerzett iskolai végzettségük? Ehhez az elemzéshez az egyéni szintű adatokat egy személy-idő (év) típusú adatbázissá alakítottuk, ahol a pályakezdőt attól kezdve figyeljük meg, amikor az iskolából kilépett, s a statisztikai modell függő változója annak az eseménynek a bekövetkezése, hogy munkába állt (2a. és 2b. táblázatok), illetve hogy milyen foglalkozásban kezdett el dolgozni (3a. és 3b. táblázatok). Az eredményeket férfiakra és nőkre vonatkozóan külön közöljük.

2a. táblázat. A munkaerőpiacra lépés valószínűsége egy tízéves időtartamon belül a nappali tagozatos képzés befejezése után. Férfiak. (Diszkrét eseménytörténeti elemzés – referencia: nem állt munkába)

	Teljes	Az iskola befejezése		
		1950–69	1970–89	1990–2000
A nappali tagozatos képzés befejezése				
1990–2000	-0,163*	–	–	–
1980–1989	0,115	–	–	–
1970–1979	0,182*	–	–	–
1960–1969	0,115	–	–	–
1950–1959 (ref.)	0	–	–	–
Legmagasabb iskolai végzettség				
Egyetem	0,539***	0,254	0,399*	0,839***
Főiskola	0,504***	-0,128	-0,180	1,083***
Gimnázium	-0,698***	-0,782***	-0,994***	-0,459***
Szakközépiskola	0,043	0,392*	0,094	-0,025
Szakmunkásképző (ref.)	0	0	0	0
Általános iskola	-1,588***	-1,384***	-1,708***	-1,684***
Még tanul				
Eltelt idő az iskola befejezése óta				
9–10 év	-1,903***	-1,133***	-2,036***	-2,752***
7–8 év	-1,370***	-0,796***	-1,406***	-1,614***
5–6 év	-0,730***	-0,130	-0,859***	-0,931***
3–4 év	-0,429***	0,011	-0,201*	-0,820***
0–2 év (ref.)	0	0	0	0
Intercept	0,394***	0,116	0,603***	0,304***
-2 Log Likelihood				
(becsült modell)	16362,98	3374,29	5450,31	7404,53
(üres modell: csak konstans)	21701,16	4019,31	7397,73	10255,46
Események száma	4941	856	1731	2354
Epizódok száma	18875	3739	6282	8854

Szignifikancia: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; # p<0,1

A 2a. táblázat mutatja, hogy a munkába állás valószínűsége a férfiaknál a legfiatalabb kohorszban kisebb, mint az előző négy kohorszban. A 2b. táblázat szerint a nők számára is relatíve rosszabbak a lehetőségek, mint az elmúlt évtizedekben voltak. (A viszonyítás mindkét nem esetében az 1950-es évek.) A magasabb végzettség egyértelműen növeli a munkába állás esélyét. A férfiak esetében általában a diploma, a nők esetében viszont specifikusan a főiskolai diploma a „legjobb”. Egy szakmunkás végzettséghez képest általános iskola után sokkal nehezebb munkába állni, de a gimnáziumi végzettség értéke is rosszabb a munkaerőpiacon. Három periódusra külön-külön vizsgálva

az adatokat, azt láthatjuk, hogy a diploma értéke növekedett, a munkába állás valószínűségét a diploma az 1990-es években jobban növelte, mint korábban. Az általános iskolai végzettség viszont, főleg a nőknél, fokozott hátrányt jelent. A gimnáziumi végzettség önmagában egyik időszakban sem volt előnyös, de a hátrány mintha valamelyest csökkent volna napjainkra.

2b. táblázat. *A munkaerőpiacra lépés valószínűsége egy tízéves időtartamon belül a nappali tagozatos képzés befejezése után. Nők. (Diszkrét eseménytörténeti elemzés – referencia: nem állt munkába)*

	Teljes	Az iskola befejezése		
		1950–69	1970–89	1990–2000
A nappali tagozatos képzés befejezése				
1990–2000	0,113	–	–	–
1980–1989	0,432***	–	–	–
1970–1979	0,353***	–	–	–
1960–1969	0,294***	–	–	–
1950–1959 (ref.)	0	–	–	–
Legmagasabb iskolai végzettség				
Egyetem	0,755***	0,546#	0,113	1,386***
Főiskola	1,159***	0,664*	0,811***	1,502***
Gimnázium	–0,266***	–0,425**	–0,075	–0,315***
Szakközépiskola	0,151*	0,152	0,237*	0,110
Szakközépiskola (ref.)	0	0	0	0
Általános iskola	–1,562***	–1,493***	–1,443***	–1,924***
Még tanul	–3,161***	–2,548***	–3,154***	–3,486***
Eltelt idő az iskola befejezése óta				
9–10 év	–2,278***	–1,410***	–2,746***	–3,625***
7–8 év	–1,854***	–1,050***	–2,142***	–2,560***
5–6 év	–1,305***	–0,599***	–1,782***	–1,525***
3–4 év	–0,731***	–0,243*	–0,779***	–1,041***
0–2 év (ref.)	0	0	0	0
Intercept	0,192*	0,041	0,596***	0,453***
–2 Log Likelihood				
(becsült modell)	22343,58	4499,62	5120,19	6672,98
(üres modell: csak konstans)	16458,55	5249,08	7015,78	9873,23
Események száma	4828	978	1594	2256
Epizódok száma	20432	5758	6113	8561

Szignifikancia: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; # p<0,1

Ha egy fiatal az iskola befejezése után, az álláskeresés idején visszatért a tanuláshoz, ez a döntés nagymértékben csökkentette annak a valószínűségét, hogy belépjen a munkaerőpiacra, (annak ellenére, hogy a „nappali tagozaton

tanul és dolgozik” státus terjedőben van). Az álláskeresés időtartama és a munkába állás valószínűsége negatívan viszonyul egymáshoz. Ha valaki az iskolából kilépve 1–2 éven belül nem kezdett dolgozni, akkor ezt az idő múlásával egyre kevésbé tudta megtenni. A nőkre ez különösen igaz. A három periódusra külön-külön elvégzett elemzés pedig azt mutatja, hogy ez a kapcsolat az 1990-es években (s ott is a nőknél) a legerősebb.

Ezután néhány kiemelt foglalkozási osztályban való pályakezdettség valószínűségét vizsgáltuk. (Lásd 3.a. és 3.b. táblázatokat)

3a. táblázat. *A munkaerőpiacra lépés valószínűsége egy tízéves időtartamon belül, néhány kiválasztott osztályban. Férfiak. (Diszkrét eseménytörténeti elemzés – referencia: nem állt munkába)*

	Felsővezető + értelmiségi	Önálló	Rutin szol- gáltatási	Szakképzet- len munkás
A nappali tagozatos képzés befejezése				
1990–2000	-0,966***	2,818**	0,499	0,190
1980–1989	-0,516#	2,711*	0,453	0,170
1970–1979	-0,077	2,191*	-0,689#	0,346*
1960–1969	0,130	1,210	-0,381	0,114
1950–1959 (ref.)	0	0	0	0
Legmagasabb iskolai végzettség				
Egyetem	5,680***	0,127	-2,820	-1,372***
Főiskola	5,053***	0,372	0,623*	-1,557***
Gimnázium	2,139***	-0,411	0,250	-0,831***
Szakközépiskola	2,815***	0,292	0,920***	-0,078
Szaktanárképző (ref.)	0	0	0	0
Általános iskola	-0,730	-1,877***	-1,897***	-0,625***
Még (újra) tanul	-3,222***	-3,491***	-3,128***	-3,338***
Eltelt idő az iskola befejezése óta				
9–10 év	-2,664***	-0,974	-1,614*	-1,387***
7–8 év	-1,111**	-0,655	-1,265**	-0,894***
5–6 év	-0,613*	-0,612#	-1,143***	-0,252*
3–4 év	-0,541*	-0,010	-0,745***	-0,060
0–2 év (ref.)	0	0	0	0
Intercept	-4,790***	-5,658***	-3,041***	-1,544***
-2 Log Likelihood				
(becsült modell)		4063,79		
(üres modell: csak konstans)		12741,16		
Események száma	288	174	284	1143
Epizódok száma		18836		

Szignifikancia: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; # p<0,1.

A kohorsz hatások azt mutatják, hogy felsőszintű vezetőként, felsőértelmiségiként az 1990-es években kisebb valószínűséggel lehetett a munkaerőpiacra lépni, mint korábban. Folyamatosan növekedett viszont annak a valószínűsége, hogy valaki önfoglalkoztatóként álljon munkába, ez az 1980-as és 1990-es években volt a legnagyobb. A nők esetében annak is növekedett a valószínűsége, hogy szakképzetlen (rutin) szolgáltatási állásban kezdjenek dolgozni. Szintén a nők esetében nőtt az esélye a szakképzetlen munkásként való pályakezdesnek is, bár ez a tendencia éppen az 1990-es évekre mérséklődött. Mindez annak tükrében lényeges, hogy – amint más kutatásokból tudjuk – a nők iskolázottsága az elmúlt évtizedekben jelentősen, a férfiakét meghaladó mértékben emelkedett.

3b. táblázat A munkaerőpiacra lépés valószínűsége egy tízéves időtartamon belül, néhány kiválasztott osztályban. Nők. (Diszkrét eseménytörténeti elemzés – referencia: nem állt munkába)

	Felsővezető + értelmiségi	Önálló	Rutin szol- gáltatási	Szakképzet- len munkás
A nappali tagozatos képzés befejezése				
1990–2000	-0,634#	2,724*	0,958***	0,384***
1980–1989	-0,136	2,897**	0,815***	0,570***
1970–1979	0,372	1,855	0,693**	0,539***
1960–1969	0,270	1,980#	0,322	0,343**
1950–1959 (ref.)	0	0	0	0
Legmagasabb iskolai végzettség				
Egyetem	4,929***	-0,815	-1,390**	-20,592
Főiskola	4,264***	-0,238	-0,509*	-2,243***
Gimnázium	0,744#	-0,204	-0,833***	-1,202***
Szakközépiskola	1,391***	-0,183	-0,304**	-0,831***
Szaktanulmányi (ref.)	0	0	0	0
Általános iskola	-2,225***	-2,201***	-2,532***	-0,858***
Még (újra) tanul	-3,993***	-2,898***	-3,084***	-3,518***
Eltelt idő az iskola befejezése óta				
9–10 év	-1,967***	-15,022	-2,097***	-2,161***
7–8 év	-2,127***	-0,748#	-1,923***	-1,646***
5–6 év	-1,517***	-1,128*	-1,955***	-1,089***
3–4 év	-0,987***	-0,887**	-0,591***	-0,567***
0–2 év (ref.)	0	0	0	0
Intercept	-4,246***	-5,680***	-1,727***	-1,389***
-2 Log Likelihood (becsült modell)				
		4278,65		
(üres modell: csak konstans)				
		13769,77		
Események száma	175	106	760	1012
Epizódok száma		20394		

Szignifikancia: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; # p<0,1.

A felsőfokú végzettség mindkét nem esetében növeli annak valószínűségét, hogy valaki felsővezetői, felsőszintű értelmiségi állásban kezdjen dolgozni. Ha sikerült állást találni, itt a gimnáziumi végzettség is előnyös, legalábbis a férfiaknál. A rutin szolgáltatási foglalkozásokban való pályakezdeés a férfiaknál szakközépiskolai, sőt főiskolai végzettséggel a legvalószínűbb, a nőknél pedig szakmunkás képesítéssel. Ugyanakkor a szakképzetlen fizikai foglalkozásokban munkába állóknak is leginkább szakmunkás végzettségre van szükségük. Az iskolai végzettség viszont egyáltalán nem differenciál azoknál, akik a munkaerőpiacra önfoglalkoztatóként lépnek be. Az iskola-padba való visszatérés természetesen csökkenti annak a valószínűségét, hogy valaki bármely állásba belépjen. Az álláskereséssel töltött idő az egyes foglalkozási kategóriák esetében is csökkenti a pályakezdeés esélyét. Ez csak az önfoglalkoztatók esetében nem áll fenn, ahol a munkába állás kevésbé tűnik időfüggőnek.

4. Összefoglalás

A tanulmány az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet összetett folyamatának néhány aspektusára kívánt rávilágítani. Egyfelől azt mutattuk be, hogyan alakult át a pályakezdeő foglalkozások szerkezete az elmúlt évtizedekben. Az adatok azt jelezték, hogy a legmagasabb státusú foglalkozásokban való pályakezdeés valószínűsége visszaesett az 1990-es években. A magas iskolai végzettség az ilyen pozíciókban valószínűleg már nem elégséges, másfajta humántőke felhalmozásra (pl. munkaerő-piaci tapasztalat) is szükség van. Erőteljes elmozdulás figyelhető meg a szolgáltatási szférában való pályakezdeés irányába, de ez az utóbbi évtizedben munkába állók esetében igen gyakran jelent magas kvalifikációt nem kívánó rutin szolgáltatási állást. A rendszerváltás után természetesen megnövekedett az önálló foglalkozásúak aránya. Ennek a csoportnak az árnyaltabb megítélését (nemcsak a rendszerváltás nyerteseiről van szó) szeretnénk hangsúlyozni, amikor aláhúzzuk, hogy az önfoglalkoztatóként való pályakezdeés sokkal gyakoribbá vált az 1990-es években.

A státusmegszerzési folyamatok jól ismert elméleteivel összhangban a magasabb képzettség pozitívan hat a sikeres pályakezdeésre, illetve a magasabb státusú állásban való elhelyezkedés valószínűségére, miközben azok, akik alacsonyabb végzettséggel (minden szakképzettség nélkül) próbálnak munkába állni, hátrányban vannak, még akár a szakképzettséget nem igénylő foglalkozások megszerzésekor is.

Az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet folyamata időben jobban elnyúlik, mint korábban, akár évek is eltelhetnek úgy, hogy valaki nem tud munkába állni, miután abbahagyta tanulmányait. Ilyenkor nem ritka, hogy újra visszatér a képzési rendszerbe. Az elhúzódó álláskeresés csökkenti annak valószínűségét, hogy valaki (jó) állást találjon. Összességében az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet itt vizsgált néhány aspektusa is megerősítette, hogy a folyamat bizonytalanabbá és kockázatosabbá vált a rendszerváltás után pályakezdő fiatalok számára. Ugyanakkor a bizonytalanság és a kockázatok „eloszlása” távolról sem egyenletes, vagy véletlenszerű, hanem határozottan strukturált olyan hagyományos szociológiai változók mentén, mint az iskolázottság, amely mögött – számos itt nem részletezett kutatásból tudjuk – jelentős a társadalmi osztály szerinti meghatározottság.

IRODALOM

- Beck, U. 1992: Risk society. Towards a new modernity. London, Sage.
- Becker, G. 1975: Human capital. A Theoretical and empirical analysis with special reference to education. Chicago, University of Chicago Press.
- Breen, R. 1997: Risk, recommodification, and stratification. *Sociology*, 31: 473–489. p.
- Galasi P. 2001: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete, munka melletti továbbtanulása; a képzettség és a foglalkozás tevékenység illeszkedése. Budapest, TÁRKI.
- Giddens, A. 1999: Runaway world: How globalisation is reshaping our lives? London, Profile Books. (Magyarul: Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Budapest, Perfekt Kiadó.)
- Hannan, D. F. – P. Werquin 2001: Education and labour market change: The dynamics of education and work transitions in Europe. A Review of the TSER Programme. In: P. Descy és M. Tessaring (eds.): Training in Europe: Second report on vocational training research in Europe 2000: Background Report. Luxembourg, Office for the Official Publications of the European Communities.
- OECD 1999: Preparing youth for the 21st Century: The Transition from Education to the Labour Market. Paris, OECD.
- OECD 2000: From initial education to working life. Making transition work. Education and Skills. Paris, OECD.
- Oppenheimer, V. K. – M. Kalmijn 1995: Life-cycle jobs. *Research in social stratification and mobility* 14: 1–38. p.
- Róbert P. 2002: Changes over time in transition from school to work in Hungary. The effects of system transformation and globalisation. Paper prepared for the RC28 meeting on Social Stratification and Mobility, Integrating Theory and Research, Oxford, 10–13 April. <http://www.nuff.ox.ac.uk/rc28/Papers/robert.pdf>
- Róbert P. – Bukodi E. 2002: The effects of the globalization process on the transition to adulthood in Hungary. *Globalife Working Papers*, No. 27. <http://alia.sozioologie.uni-bielefeld.de/~globalife/workingp.html>
- Shavit, Y. – W. Müller (eds.) 1998: From school to work. A comparative study of educational qualifications and occupational destinations. Oxford, Clarendon Press.

- Sik E. (ed.) 2001: The forms of flexibility (FF) in contemporary Hungary. (Country Report) Budapest, TÁRKI.
- Tímár J. (szerk.) 1999: Átment a tanulásból a munka világába. OECD Tanulmányok. Budapest.
- Treiman, D. J. 1970: Industrialization and social stratification. In: E. O. Laumann (ed.): Social stratification: Research and theory for the 1970s. Indianapolis, Bobbs-Merrill. (Magyarul, In: Róbert P. (szerk.) Társadalmi mobilitás: hagyományos és új megközelítések. Szöveggyűjtemény. Budapest, Új Mandátum. 1998.)